

Зайцев М. Європейський вибір України як проблема соціокультурної інтеграції (до постановки проблеми)

Задекларований Україною європейський вибір, тою чи іншою мірою визначає як її внутрішні соціокультурні трансформації так і вектори зовнішньої політики. У своїй дійсності здійснення цього вибору, постає як масштабна і багатогранна задача, вирішення якої залежить не лише від політичної волі та послідовності слідування вказівкам євроструктур, але й від усвідомлення її соціокультурного виміру. Справа в тому, що вся євроінтеграційна діяльність України переважно розгортається в політичній, правовій та економічній площинах, культурна ж складова цього процесу залишається, значною мірою, в тіні.

Не завжди береться до уваги той факт, що будь-які соціально-політичні дії розгортаються в конкретно-наочних, а не бажаних культурних контекстах. Як зазначає професор Кембріджського університету Л.Грінфелд «кожний соціальний лад (тобто, передовсім, структура суспільства) є матеріалізацією або об'єктивізацією, за своїм образом, тих хто бере участь в ньому» [3, 18].

Не є винятком і інтеграційні процеси. Як реальність нашого сьогодення, вони здійснюються людьми, що є носіями певної культури, в якій закарбований відповідний спосіб колективного буття та індивідуального існування у світі і який закріплений у відповідних ментальних структурах. У демократичному, «відкритому» суспільстві в центрі таких процесі повинна знаходитись людська особистість з притаманними їй системою культурних цінностей, орієнтацій, ідеалів та ментальністю. Тому успішна реалізація євроінтеграційних прагнень залежить від того якою мірою будуть враховуватись культурні «виміри» носіїв цієї ментальності. Зазначене засвідчує те, що євроінтеграційні процеси, які в своїй суті мають визначити історичну долю всього українського народу, не можуть здійснюватись без врахування його соціокультурних особливостей. Відтак соціокультурна аналітика євроінтеграційних прагнень України постає як важлива і в теоретичному і в практичному плані задача, вирішення якої залежить від об'єднаних зусиль філософів, соціологів, культурологів, політологів та психологів.

Євроінтеграція України, це перш за все процес взаємодії двох соціокультурних систем, що має як наслідок утворення більш складної, як за масштабами так і за складністю свого функціонування соціокультурної системи, тому розгляд цієї проблеми передбачає перш за все з'ясування соціокультурних характеристик Європи та України.

Звичайно, що дана стаття не може претендувати на всебічний і достатньо глибокий аналіз соціокультурних характеристик Європи та України, тож метою її є спроба розгляду лише деяких аспектів, а саме з'ясування наріжних принципів Європи як соціокультурної системи та особливостей соціокультурних визначеностей України.

Певні аспекти соціокультурних визначеностей Європи Знайшли своє відображення у працях французького історика Ж.Ле Гоффа, Дені де Ружмона Л.Баткіна, А.Я.Гуревича, К.Кобріна, А.Ліпатова та ін., що стосується України, то найбільш цікавий аналіз її соціокультурних визначеностей зустрічаємо у працях В.Липинського, І.Лисняка-Рудницького, О.Кульчицького, М.Шлемкевича, М. Хвильового, С.Кримського,

О.Донченка та Ю.Римаренка, С.Грабовського, Л.Плюща, І.Бичка та ін.

Значна частина українського політикуму, на долю якого самим його статусом випало вирішувати історично доленосне для України завдання виходить з того, що Україна апріорі європейська держава. Чого в цьому більше: романтичної декларації бажань чи не усвідомлення того, що Європа, це певна соціокультурна єдність, століттями сформований спосіб колективного буття та індивідуального існування людини у світі. Саме в цій площині лежать найбільші проблеми, проблеми, які а ні політичною волею, а ні правовими актами та економічними реформами не вирішити, оскільки вони самі знаходяться в залежності від перших. До того ж, Європа, в прагненнях нашого політикуму та й значної кількості населення, сприймається як щось довершено стале, до якого слід прийти, а там все складеться саме собою, варто лише мати бажання та докласти певних зусиль. Ми не завжди беремо до уваги той факт, що Європа як соціокультурна цілісність, це не продукт політичних зусиль останніх п'ятдесяти років. Формування її сягає своїм корінням в глибини віків. Не зважаючи на етнокультурне розмаїття та історичні колізії, в своєму історичному поступі вона слідує певній культурній парадигмі з чітко означеними вихідними принципами. Системні характеристики її за цей час суттєво змінилися, проте наріжні принципи на яких відбувалось становлення Європи як соціокультурної системи залишились незмінними у своїй суті. Зазнаючи від епохи до епохи певних модифікацій вони зберігають свою архетиповість і як такі постають свого роду культурними регулятивами, в горизонті яких здійснюється буттям європейська людина. Як така, вона постійно прагнула переупорядкування світу на основі раціонально випродукованих конструктів, застосовуючи при цьому різні діяльнісні методи. Порядок, розум і діяння – це ті вихідні принципи які у своїй глибинній суті визначали і визначають особливості буття європейської людини, котра лише в діянні відчуває свою причетність буттю.[1] В діянні першовитоки буття – ця патетична фраза Фауста є своєрідним кредо європейського способу буття.

Що ж стосується України, то її становлення та розвиток як культурної цілісності складалось досить драматично, а окремі регіони, в той чи інший відрізок історичного часу, взагалі розвивались під значним зовнішнім впливом соціокультурних систем сусідніх народів: Австро-Угорщини, Польщі, Росії. Останній факт значною мірою позначається на соціокультурних орієнтаціях різних регіонів країни в останні півтора десятиліття – часи незалежного державного існування. Все це значно ускладнює євроінтеграційні зусилля України, а однією з проблем, що виникає в цій ситуації, є проблема соціокультурної ідентичності як на індивідуально-особистісному рівні, так і на рівні загальнонаціональному. Перспективи інтеграції України до європейської спільноти як соціокультурної самості органічно пов'язані з вирішенням цієї проблеми. Від її розв'язання буде залежати і те, на яких цивілізаційних засадах відбудеться ця інтеграція.

В той же час з усією відвертістю слід констатувати, що Україна знаходиться в ситуації кризи соціокультурної ідентичності, У світі, що все більше охоплюється глобалізаційними процесами усі колишні чинники підтримки колективної ідентичності, універсальний характер яких не піддавався сумніву, в наш час втрачають свою дієвість. Релігійна, культурна та цивілізаційна ідентичності так і не змогли стати основою соціальної стабільності. Для України проблема національно-культурної ідентичності загострюється ще й тим, що формування української нації в сучасному європейському сенсі знаходиться в процесі становлення. Нація – це не соціальна й не політична єдність людей. Сучасна нація радше постає як певна смислова єдність людей, що формується на основі споріднених життєвих смислів та стверджує себе як активний, впевнений у собі суб'єкт спільного та визнаного усіма життєвого світу.

Невідповідність критеріїв як колективної так і індивідуальної ідентичності наявному стану речей як на загально цивілізаційній рівні так і в національному соціокультурному просторі, може мати далекосяжні негативні наслідки. Все це робить ідентичність, не лише теоретично, але й практично, важливою проблемою цивілізаційного вибору України.

З'ясовуючи соціокультурні особливості України, слід виходити з тих історичних реалій, що їх формування відбувалось в культурному полі двох соціокультурних світів, що персоніфікувались двома імперіями: Австро-Угорською та Російською. Якщо перша несла в собі культурне осереддя Європи та друга у своїх визначальних тенденціях намагалася постати дистанційованим від Європи культурно-цивілізаційним комплексом. Таке становище єдиного етносу зумовило той факт, що його культурне ядро виявилось розщепленим на дві під культури. Все це не могло не позначитися на сприйнятті в народній свідомості суспільних і культурних відносин, форм державного устрою тощо. Не дивно, що українці довгий історичний час не сприймалися оточуючим світом як певна соціокультурна єдність (в Австро-Угорщині – це русини, в Російській імперії – малороси) Повною мірою це не подолано і зараз, а якщо й сприймають, то лише в геополітичному плані. Навіть внутрішньо, на рівні буденної свідомості, люди початково ідентифікували себе регіонально (гуцули, лемки, волиняни галичани тощо) і вже потім як українці (народ руський – не слід ототожнювати з російським, що, нажаль, ще має місце). В психоаналітичному плані така роздвоєність розуміється як розлад стосунків зі світом та з самим собою і сприймається як хвороба, що вимагає психоаналітичного втручання. Звичайно ж в процесах інтеграції психоаналітика не допоможе, тут потрібна соціокультурна аналітика та тверезий підхід до нашої історії.

Соціально-політично Україна єдина і за конституцією унітарна держава. Проте соціокультурно, незалежно від того чи визнає це хтось чи ні, вона розколота. На цей факт звертав увагу ще видатний український історик М. Грушевський, який зазначав, що протягом століть Галичина та Велика Україна, входячи до складу різних держав, жили під різними культурними впливами. І якби вони не піклувались про свою етнічну ідентичність, а пішли кожна своїм шляхом, то за 20-30 років вони утворили б дві різні національності на єдиній етнічній основі, як серби і хорвати – дві гілки сербського племені. Значну роль в цьому розколі відіграв і релігійний чинник. Так якщо православна церква тяжіла до смислового поля культури Російської імперії, то греко-католицька церква, залежна від Ватикану, формувала універсальний західноєвропейський католицький менталітет. Щоправда тут слід визнати, що водночас цей чинник допомагав зберігати українську окремішність в Галичині, ідентифікуючи національну належність її населення як українського. Все це не минається так швидко як хотілося, а тому маємо в Україні ситуацію коли значна частина західноукраїнського населення за своєю ментальністю є більш європейськи орієнтована на відміну від східних та південних регіонів. Характеризуючи таку ситуацію М.Ф. Юрій зазначає: «Український народ у процесі його розвитку супроводжували: з одного боку, поглиблення відносної національної єдності, з іншого – певні відмінності у психіці, культурі, політичному та економічному способах життя» [2, 704]. Звичайно, що в такій історично сформованій ситуації, важко говорити про наявність єдиної культурної парадигми України.

За роки незалежності, незважаючи на політичні та соціальні колізії, зазначений соціокультурний розкол єдиного народу не залишився незмінним він відчутно піддається ерозії, Проте коли справа доходить до питань цивілізаційного вибору відсутність єдиних принципів культурної єдності народу дається взнаки.

Ще одним аспектом євроінтеграційних прагнень України є те, що, це не лише українська проблема, це водночас і проблема Європи. Входження в певну соціокультурну систему

нових елементів з необхідністю зумовлює її внутрішні зміни. Свідомо чи інтуїтивно, а Європа відчуває це, особливо якщо зважити на територіальну, економічну та культурну масштабність України. Інтеграція такого елемента, це для Європи складна економічна, геополітична і соціокультурна проблема. В соціокультурному плані цей елемент досить складний, внутрішньо суперечливий та достатньо не визначений в плані ідентичності, декларації та наміри тут мало що вирішують. Важливим є реальна соціокультурна ситуація. Як би там не було, а ми залишаємось для Європи значною мірою чужорідним елементом, хоч за деякими соціокультурними параметрами і близьким їй.

Таким чином, якщо метою України є інтеграція до Європи, то ми повинні добре знати, що ж являє собою Європа як соціокультурна цілісність, що є визначальним в її способі буття. Виходячи з цього ми зможемо прояснити і межі інтегративних можливостей Європи. Водночас необхідна не романтизована і не міфологізована аналітика соціокультурних визначеностей України. «Аналітика» за принципами «ми найдавніші» та «ми найбільш історично знедолені та найбільш пограбовані»; мало, що дає для практичної реалізації євроінтеграційних намірів. Світ не любить слабких та невпевнених у собі. При цьому слід мати на увазі, що Україна як самостійна та самодостатня соціокультурна цілісність ще не завершила свого становлення, а отже проблема ускладнюється тим, що нам належить відповісти на два інтеграційні виклики: внутрішній (інтегрувати етнічно-культурне, історичне та соціальне розмаїття в сучасну європейську націю) та зовнішній (здійснити інтеграцію в Європу не на правах периферійного додатка соціокультурного регіону). Необхідна ґрунтовна аналітика не лише політичних, економічних, соціальних, але й соціокультурних трансформацій, що їх зазнає чи повинна здійснити Україна. Водночас таким же необхідним є аналіз тих змін що їх зазнає Європа у зв'язку з включенням в її соціокультурне поле України.

Отже, євроінтеграція України постає перш за все як складний соціокультурний процес основу якого складає взаємодія двох різних соціокультурних систем, становлення яких відбувалось різними шляхами і мало різні соціокультурні наслідки. Входження в соціокультурний простір об'єднаної Європи може бути успішним лише на основі всебічної аналітики соціокультурних реалій Європейського союзу та України. Лише з урахуванням її результатів можна програму-план реальних, а не просто бажаних євроінтеграційних кроків, кроків, які виходили б з реального стану речей та враховували справжні інтереси Українського народу

ЛІТЕРАТУРА

1. Зайцев М.О. «Європа як культурний феномен» //Національний університет «Києво-могилянська академія». Наукові записки. – Т. 18. –Ч.1. – С. 64-67.
2. Юрій М.Ф. Соціокультурний світ України: Монографія. – К., Кондор, 2004. – С.704.
3. Greenfield L. Nationalism: Five roads to modernity. – Cambridge, 1992.- С. 18.

Опублікована: Нова парадигма: Журнал наукових праць / Гол. ред. В.П. Бех. – Вип.. 65. – Ч. 1. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – С. 168-173